

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Postbus 114, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

BELEVEN, BEGRIJPEN, WETEN....

Wanneer we spreken over het geestelijk leven van de mens, dan moeten we ons eerst afvragen over welke mens we het hebben, in welk cultuurpatroon die mens leeft. Spreken we over een twintigste-eeuwse Amerikaan of West-Europeaan, of spreken we over een zogenaamde primitieve mens, een begrip, dat op verschillende delen van onze aarde geheel verschillende tijdperken moet vullen. Laten we maar direct vaststellen, dat het primitieve in de mens, ook in de twintigste eeuwse Amerikaan of West-Europeaan, nooit geheel is verdwenen, al kunnen zich verdere ontwikkelingen in zijn geestelijk leven hebben voorgedaan. Alle stadia, die zijn doorlopen, blijven aanwezig, al blijven ze soms latent. Voor we echter gaan spreken over de geestelijke ontwikkeling van de mensheid, wil ik één opmerking maken over haar ontwikkeling op lichamenlijk gebied, niet de ontwikkeling van kind tot grijsaard, maar de ontwikkeling van de menselijke soort als totaliteit. Een heel klein beetje is daarvan misschien zichtbaar, als we de Neanderthaler vergelijken met de huidige mens, maar het wil mij voorkomen, dat op het gebied van de lichamenlijke ontwikkeling van de menselijke soort té weinig gegevens ter beschikking staan om duidelijk te zijn.

Maar op geestelijk gebied zien wij, zij het ook niet overal op aarde in hetzelfde tempo, een grote ontwikkeling, die met horten en stoten gaat, met vallen en opstaan, met vooruitgang en terugval, maar er is toch, wanneer wij kijken naar de geestelijke ontwikkeling van de menselijke soort als totaliteit, zo veel te zien, dat we mogen aannemen, dat de mens van het huidige, bijna constante type, een mogelijkheid bezit tot sterke ontwikkeling op geestelijk gebied. Zoals ik al zei, is het bij deze geestelijke ontwikkeling zó, dat alle vorige stadia aanwezig blijven, ook al is men al een stap verder gegaan. Bijvoorbeeld: Hoogontwikkelde Duitsers konden zich zo maar weer laten zien als „halve of hele wilden”, en dat soms naast elkaar; beulen zijn in hun vrije tijd soms kunstkenner en kunstkenner zijn soms in

hun vrije tijd beulen; predikers van hoge idealen voor de samenleving zijn in huise-lijke kring soms mispunten, bij het a-sociale af. We zouden zo kunnen doorgaan; maar ik wil liever terugkeren tot de mogelijkheden voor geestelijke ontwikkeling, welke liggen in de menselijke soort. Ik zou daarin drie stadia willen onderscheiden, waaraan thans een vierde stadium zal moeten worden toegevoegd om tot „echt menselijke menselijkheid” te komen. De drie bedoelde stadia zijn: Beleven, Begrijpen en Weten; het vierde stadium zal moeten worden: positief verwerklijken. Laten we deze vier stadia eens stuk voor stuk nader gaan bekijken:

Eerste stadium: Beleven; Ik bedoel met dit „beleven” heel iets anders dan de Leienaar, die zegt: „O man, nou heb ik me toch wat beleefd op drie-oktober”. Ik bedoel met beleven, dat er op geestelijk gebied iets gebeurd door, in en met die mens, iets waar- bij hij met zijn totale wezen betrokken is. Hij hoeft de betekenis van hetgeen gebeurt niet te begrijpen, hij hoeft er zelfs niet actief-bewust-willend bij betrokken te zijn: hij is iemand, die gegrepen is en meegesleurd, aan wie hetgeen gebeurt overkomt en die er zich aan moet onderwerpen. Woorden schieten hier te kort. Enige voorbeelden kunnen misschien verduidelijken, wat ik bedoel:

Negers gaan samen dansen of
Een paniek maakt zich meester van een menigte of

Een kunstenaar moet iets scheppen.

De mensen, die dáárbij betrokken zijn, belev- en er heel wat meer aan, dan die Leie- naar aan zijn drie-oktober-feest.

Tweede stadium: Begrijpen; als het bewuste denken wordt ingeschakeld kan de mens komen tot begrijpen van hetgeen hij beleefde. Dit begrijpen van het beleven kan soms zeer goede uitwerkingen hebben, maar soms kan het ook helemaal verkeerd werken.

Wanneer een driftkop begrijpt, wat hij in zijn drift beleefd, dan is dat misschien een mogelijkheid voor hem om te leren die drift te beheersen, iets wat voor hemzelf en voor zijn omgeving zegenrijk zal zijn.

Maar wanneer een kunstenaar zich zijn

eigen roerselen en die, welke hij opwekt bij zijn publiek, te veel bewust maakt en tot object van studie, dan gaat meestal de spontaneïteit van zijn kunst teloor en vervalt hij tot louter vaardigheid. Ik denk bijvoorbeeld aan sommige in Amerika opgeleide musici, bij wie de techniek volmaakt is, maar die toch, om zo te zeggen „niet om aan te horen” zijn.

Het is dus duidelijk, dat „begrijpen” niet een doel op zichzelf mag worden, maar dat het steeds moet blijven een middel om het beleven te verdiepen.

Derde stadium: Weten: Na beleven en begrijpen komt als derde stadium het weten, ik bedoel het weten van feiten. Door het kennen van vergelijkings-materiaal kan ons begrijpen niet alleen worden vergemakkelijkt, maar ook worden verdiept. Helaas is in onze tijd het weten van feiten een doel op zich zelf geworden: talloze populair-wetenschappelijke pocketboeken staan boordevol van te weten feiten. Soms wordt dit weten van enkel feiten hoog gewaardeerd of zelfs beloond, zoals op examens en bij een quiz. Ik zal proberen het verschil tussen weten, begrijpen en beleven duidelijk te maken door een voorbeeld: In Leiden, waar ik woon, was enige jaren geleden een tentoonstelling „Het Dier in de Kunst”, waar heel veel bijzonders te beleven viel, zoals straks zal blijken. Ik bezocht die tentoonstelling en stelde me de vraag: „Wat heeft de makers van deze voorwerpen beziel?” en ik trachtte door begrijpen te komen tot een herbeleving van de roerselen van de makers. Voorlopig moest ik even wachten, want er werd door iemand luide geëxpliceerd: „Dit voorwerp is zo en zo oud, daar en daar werd het gevonden, zoveel exemplaren kennen we ervan en die zijn in die en die musea te vinden, zoveel heeft dit voorwerp gekost en zoveel is het nu waard”. Reuze interessant, vindt u niet, dat men er zoveel van kan weten, maar ik vroeg me af: „Wat doen we met deze feitenkennis?” Toen het stil was geworden in de zaal, ging ik voor een van die voorwerpen staan; het was een pottenbakkerswerkje uit oud-Egypte: een vreemd geval: een combinatie van een slapende kat, een zuiltje en een tegen dat zuiltje opspringende haan. Wat zou de maker daarvan er toch toe hebben gebracht deze vreemde combinatie te maken? Welke bewuste of onbewuste roerselen hadden zijn ziel bewogen? En dan: Waarom trof MIJ juist dit werkje zo diep?

Ik paste de methode van droomuitlegging van C. G. Jung toe. Immers, Jung ziet zowel de droom als het kunstwerk als uitingen van onbewuste roerselen van de menselijke ziel.

Ik trachtte te begrijpen om te kunnen herbeleven en voor dit begrijpen had ik feitenkennis nodig. Die feiten leerden mij: dat een zuil een symbool kan zijn van een omhoogstrevend iets.

Dat een kat de dierlijk-stoffelijke vruchtbaarheid kan symboliseren. Dat een haan geestelijke vruchtbaarheid kan symboliseren.

HUMANISME

EN SEXUALITEIT onder

redactie van dr. J. P. van Praag

f 0.95

HUMANISTISCH

VORMINGSONDERWIJS

f 0.50

DIT WORDT GEDAAN

f 0.50

MODERN HUMANISME

door Dr. J. P. van Praag

f 1.75

DE HUMANISTEN OVER

OORLOG EN VREDE

f 1.65

Te bestellen door storting of overschrijving op girorekening no. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met omschrijving van de gewenste brochure.

(denk maar eens aan de haan op de torens van de Calvinistische kerken!)

Met deze feiten kwam ik tot een begrijpen. Ik 'vertaalde' als ik 't zo mag noemen, toen de voorstelling als volgt: als de dierlijk-stoffelijke vruchtbaarheid tot rust is gekomen, dan kan de geestelijke vruchtbaarheid opwaarts streven.

Maar dat is toch niet een speciaal probleem van die oude Egyptenaar geweest. Dat is een probleem, waarmee ook IK worstel, en niet alleen IK, maar allen die geestelijk opwaarts streven. En ik was diep ontroerd en herbeleefde de gevoelens, die die oude Egyptenaar had gehad en waarmee hij had worsteld en die hij had geuit in zijn merkwuurde werkstukje als een algemeen menselijk probleem. Aan *zijn* werkstukje herkende ik mijn eigen probleem en werd me er meer van bewust.

Zoals ik in het begin heb gezegd, moet er nu nog een vierde stadium volgen, namelijk dat van het positief verwerkelijken. Alle verwerkelijken, dat wil zeggen zelf in praktijk brengen in het eigen leven, moet gericht zijn op een positieve uitwerking. Een negatieve uitwerking in de verwerkelijking van

Humanistische Correspondentiekering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 30 ct aan postzegels insluiten.

(adv.)

de beleving is ongewenst, want zij kan vaak veel ongeluk voortbrengen. Ik wijs hier op het voorbeeld van de Nationaal-Socialisten, die hun innerlijke roerselen op negatieve wijze verwerkelijken en een vloedgolf van leed over de mensheid brachten.

Alle *positief* verwerkelijken is gericht op het 'een *beter* mens worden' of liever op het 'beter *mens* worden', dat wil zeggen menselijker mens te worden en te komen tot een 'echt menselijke menselijkheid'. Dit kan ik onder meer trachten te bereiken met behulp van de Kunst, bijvoorbeeld met dat oud-Egyptische pottbakkerswerkje van kat, zuil en haan.

Zo'n kunstwerk KAN me de weg wijzen, naar het probleem, waarmee de kunstenaar worstelde, en dat niet alleen ZIJN probleem is maar ons aller probleem, een algemeen menselijk probleem en dus ook MIJN probleem.

Bij ons voorbeeld was het probleem van de Kunstenaar, waarmee hij misschien wel zonder er zich van bewust te zijn worstelde, het probleem van de verhouding tussen de dierlijk-stoffelijke vruchtbaarheid en de geestelijke vruchtbaarheid.

Iedereen zal daarvoor een EIGEN oplossing moeten zoeken in overeenstemming met haar of zijn eigen persoonlijkheid, maar, waar het op aan komt is, dat we trachten de eerlijk gezochte oplossing ook eerlijk positief te verwerkelijken.

Een monnik zal daarbij het geestelijk vruchtbaar-zijn verkiezen boven het stoffelijke; een koopman zal over het algemeen veel meer waarde hechten aan het stoffelijke. Beiden, zowel de koopman als de monnik, overdrijven. De juiste verwerkelijking zal *alle* zijden van het leven zoveel mogelijk tot hun recht laten komen; ieder geestelijk leven is immers onmogelijk zonder het stoffelijke, terwijl anderszijds een enkel stoffelijk leven voor de mens zou betekenen, dat hij zeer belangrijke mogelijkheden onbenut zou laten.

Komen wij dus voor een kunstwerk te staan, dat ons wijst op de worsteling met het probleem van de verhouding van stoffelijk en geestelijk, dan KUNNEN we dit kunstwerk nemen als uitgangspunt voor een nieuwe bezinning, een bezinning, die er dan op gericht zal moeten zijn 'beter *mens* te worden'.

Maar elke poging om 'beter *mens* te worden' moet worden gedaan in het volle bewustzijn van onze menselijke onvolmaaktheid, die altijd onvolmaakt zal blijven. Toch is en blijft het ondernemen van deze poging, met alle beperking van het te verwachten resultaat, een menselijke taak, die we nooit mogen vergeten of veronachtzamen.

J. COHEN

komt er een dag

komt er een dag komt er een dag
het is niet moeilijk te voorzien
een wit schip in de haven ligt
het water langs de stenen schuurt
komt er een dag dat hij beweegt

komt er een dag komt er een dag
een grote tent een circustent
het paard met schone benen rent
een vrouw naast mij applaudiseert
komt er een dag dat zij mij kent

komt er een dag komt er een dag
de straten in de buitenwijk zijn leeg
een jongen kijkt een meisje balt
boven hun hoofden welft de lucht
komt er een dag die veilig is

komt er een dag komt er een dag
ik hou van jou jij houdt van mij
wij lopen beiden door het land
de dag die komt is een groot feest
soms lijkt het of hij al begint

Sonja Prins

Uit: Honderd gedichten van
honderd dichters

(Vervolg van pag. 4)

ting. Hij was ook modern door de ostentatieve, zij het niet volstrekt onbegrensde of onvervalste, onthulling en analyse van het eigen zieleleven en de roerselen en beproevingen daarvan. Rousseau heeft tot verdieping van de kennis van de mens zeer veel bijgedragen.

Jean-Jacques bleef zijn leven lang de grote „onverzoenbare”, de „onaangepaste” en ook wel „onuitstaanbare”. Zowel in zijn persoon als in zijn denken, ook in het sociale, bleef hij de „onvolwassene”. Voor bepaalde aspecten van de moderne samenleving en het hedendaagse levenspatroon is Rousseau de geniale profeet geweest, maar één, die in de mogelijkheid van zijn eigen profetieën nauwelijks geloofde. Hij was door en door een „révolté”, een rebel, maar hij was geen revolutionair.

B. W. Schaper

lezingen voor de radio

- zo. 5 sept. VARA 9.45 uur: Mej. K. Brouwer: „Vrouwen in het nieuwe Azië”.
- zo. 12 sept. VARA 9.45 uur: S. Bouma: „Geen enkele lichtglans”.
- zo. 19 sept. VARA 9.45 uur: Th. W. Polet: „Wie niet werkt...”.
- zo. 26 sept. VARA 9.45 uur: Matthew I. Spetter: „De hartstocht die onze verwondbaarheid heelt”.
- zo. 3 okt. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.
- zo. 10 okt. VARA 9.45 uur: L. P. G. Nelemans: „Een menswaardig bestaan”.

Er zijn weinig figuren in de moderne cultuurgeschiedenis, die zo vele en zo zeer tegenstrijdige pennen in beweging hebben gebracht als Jean-Jacques Rousseau. Er zijn ook weinig cultuurgebieden, die niet op enigerlei wijze invloed van Jean-Jacques hebben ondergaan, ten goede of ten kwade. Want als er één trek is, waarover de jongste onderzoekers het wel zo'n beetje met elkaar eens zijn, dan is het de tweeslachtigheid in zijn karakter en zijn werk. Hetgeen overigens weer op een diepere overeenstemming tussen dat werk en die persoonlijkheid zou kunnen wijzen.

Wat primair is, de persoon of het oeuvre, daarover is men het bepaald niet eens. Terwijl de gangbare opvatting is, dat Rousseau's geschriften uit zijn persoonlijke levensloop te verklaren zijn, heeft men, en dan nog wel van anthropologische zijde, precies andersom, de levensgang van Jean-Jacques grotendeels bepaald geacht door zijn geestelijke ontwikkeling. Men komt dan wel tot wonderlijke stellingen, b.v. dat zijn liefde voor Mme de Houdetot niet aan de oorsprong zou liggen van zijn *Nouvelle Héloïse*, maar de relatie juist omgekeerd was, wat wel een beetje met de menselijke natuur en logica in strijd lijkt. Maar Rousseau valt nu eenmaal buiten de gewone kaders. Zijn tweeslachtigheid kan men dan ook het simpelst verklaren uit het feit, dat hij op de tweesprong van twee grote cultuurperiodes geleefd heeft, nl. van de eeuw van het rationalisme en die van de romantiek.

In elk geval is de levensloop van Rousseau niet onbelangrijk voor het juiste begrip van zijn ideeën en zijn werk. Hoezeer hij die zelf met elkaar verbond, blijkt daaruit, dat hij minstens driemaal die levensgang heeft opgetekend, of, mag men wel zeggen, opgebicht. De *Confessions* zijn daarvan de bekendste versie. 't Is nauwelijks nodig op te merken, dat, ondanks het bijna exhibitionistisch-openhartige karakter van die autobiografieën, zij toch heel wat correcties behoeven, o.a. uit zijn correspondentie, die vaak toch nog onthullender is.

Zijn geboorte in Genève, in 1712, kostte zijn moeder het leven; iets wat zijn vader hem nooit helemaal schijnt te hebben vergeven en ook niet verheeld. Die vader, die verder zijn zoon meer via romantische en filosofische lectuur, dan met praktische lessen op het leven voorbereidde, schijnt door een en ander sterk te hebben bijgedragen tot die vervreemding van de medemens en van zichzelf en de onverzadigbare drang tot compensatie daarvan, waarin moderne onderzoekers een der sleutels zien tot dieper begrip van Rousseau's leven en werk. Zijn intieme relatie, in zijn gevoeligste levensjaren van 1728-'40, met Mme de Warens, zijn „moeder” en maitresse tevens, met hoeveel warmte hij daaraan later ook terugdacht, maakte zijn ontwikkelingsgang al niet evenwichtiger. Rousseau behield dan ook zijn leven lang iets van de eeuwig onvolwasene.

Na allerlei zwerftochten, die hem in contact met de wereld van zijn tijd brachten, w.o. ook die van de „salons” in Parijs, be-

leeft Rousseau in 1749 zijn verrijzing aan het firmament der „Philosophes”. In zijn negatief antwoord toen op de prijsvraag van Dijon, of „de vooruitgang van kunsten en wetenschappen ertoe heeft bijgedragen de zeden te bederven of te zuiveren”, later, in 1755, in zijn „Discours over de oorsprong en de grondslagen van de ongelijkheid der mensen” in sociale zin uitgewerkt, doen het kernthema en de hoofdtendentie van heel zijn denken zich kennen.

In essentie gaat het bij Rousseau om een moraalfilosofie. Kern daarvan is, heel summier samengevat, dat de mens van nature goed is, dat de samenleving en haar beschaving hem heeft bedorven, dat een terugkeer tot de natuurlijke staat (ten onrechte vaak aan Rousseau toegeschreven!) onmogelijk is, maar dat de samenleving hem kan redden door een fundamentele hervorming. De aanduiding daarvan vindt men in het *Contrat Social* (1762), meer een manifest voor een democratische beweging dan een staats-theorie. In zijn eigen tijd trok het „Contrat” minder aandacht dan de bijna gelijktijdig verschenen andere hoofdwerken van Rousseau, de *Nouvelle Héloïse* (1761) en de *Emile* (1762). Deze drie werken moeten in hun nauwe samenhang worden begrepen. Zij komen alle drie, alweer summier aangeduid, neer op een poging, resp. via een nieuw huwelijks- en gezinsleven, een natuurlijke opvoeding en een solidaire gemeenschap de menselijke vervreemding te overwinnen en de mens in zijn oorspronkelijke zuiverheid te herstellen. Daarvoor zijn echter vrijheid, gefundeerd op persoonlijke verantwoordelijkheid, en gelijkheid onmisbaar.

Wij moeten hier alle verdere aspecten van Rousseau's leven en werk achterwege laten, hoeveel interessante vragen die ook opwerpen. Ondanks zijn literaire succes, het voornaamste, al trekken ook andere kanten van Rousseau's genie, zoals zijn muzikaliteit, de aandacht, bleef Jean-Jacques met zijn wereld overhoop liggen; het meest met die der „Philosophes”. Zijn relatie tot de latere Franse Revolutie is omstreken; hij was evenzeer haar Cassandra als haar stormvogel. In zijn levensgang en in bepaalde tendenties van zijn denken zitten moeilijk verteerbare elementen: zoals zijn onverantwoordelijke houding tegenover zijn vrouw en vijf kinderen, zo weinig in overeenstemming met zijn nieuwe moraal en zijn Geneefs puritanisme; zijn kleinburgerlijke kritiek op en afkeer van theater en alle culturele verfinning; zijn al te lichtvaardig omspringen met een staatsmoraal met totalitaire inslag, ondanks democratische totstandkoming. Zoals ook zijn hele, in wezen romantisch-utopische, sterk naar het verleden gerichte, kijk op mens en wereld.

Men heeft Rousseau een typisch moderne geest genoemd, misschien wel de eerste „moderne”. Zeker was hij dit in zijn fundamentele kritiek op de heersende samenleving en de eis, die vanuit de autonoom bepaalde menselijke wil te verbeteren. In zoverre was hij toch een man van de Verlich-

(Vervolg op pag. 3)